

Dr hab. prof. US Barbara Kryk
Instytut Ekonomii
Wydział Ekonomii Finansów i Zarządzania
Uniwersytet Szczeciński

Szczecin 14.05.2020 r.

RECENZJA

**rozprawy doktorskiej mgr Małgorzaty Halaburda
pt. „Uwarunkowania oraz efekty wdrażania i realizacji zasad społecznej
odpowiedzialności biznesu w przedsiębiorstwach sektora budowlanego w Polsce”
napisanej pod kierunkiem
dr hab. Arnolda Bernaciaka, prof. nadzw. WSB**

1. Uwagi wstępne i struktura pracy

Recenzowana praca liczy 273 strony, w tym 235 treści zasadniczej. Zawiera pięć rozdziałów, zakończenie, bibliografię oraz wszystkie wymagane spisy. W pracy wykorzystano 142 pozycje literatury (książki i artykuły), w tym 20 anglojęzycznych, 2 akty prawne, 53 inne dokumenty (raporty, sprawozdania, opracowania) oraz informacje i opracowania z 60 fachowych stron internetowych. Wszystkie pozycje są adekwatne do tematu pracy, a ich liczba jest odpowiednia do potrzeb rozprawy doktorskiej. Układ pracy jest logiczny, a jej struktura prawidłowa. Zabrakło tylko wyodrębnienia podrozdziału „Metodyka badań własnych”. Opis metodyki jest w różnych miejscach pracy (część we wstępie, trochę w rozdziałach empirycznych), co przy szerokiej analizie danych trochę utrudnia percepcję wywodów. We wstępie powinno się tylko syntetycznie zasygnalizować metodykę, zaś szeroko ją omówić w rozdziale empirycznym. Należy jednak podkreślić, że Autorka wykorzystwała różne, nawet mniej spopularyzowane narzędzia statystyczne, które umożliwiły jej ilościowe przedstawienie wyników badań jakościowych, co jest **dużym walorem** danej dysertacji doktorskiej. Mam również uwagę dotyczącą tytułu pracy, który generalnie odzwierciedla zawartość pracy, ale według mnie powinien jeszcze zawierać zwrot „w

kontekście rozwoju zrównoważonego”, bo to było punktem wyjścia rozważań (pierwszy rozdział tego dotyczy) i ostatecznych konkluzji.

2. Ocena zasadności podjęcia tematu pracy

Od współczesnych przedsiębiorstw oczekuje się reinwestowania części zysków w społeczeństwo i środowisko naturalne, gdyż wykorzystują one zasoby ludzkie i naturalne do ich wygenerowania, oddziałując niekorzystnie na środowisko naturalne. Rozwój zrównoważony i związana z nim koncepcja CSR stają się zobowiązaniem przedsiębiorstw wobec całej palety interesariuszy, takich jak udziałowcy, partnerzy biznesowi, klienci, lokalna społeczność, pracownicy i instytucje administracji publicznej. Globalizacja zmieniła oblicze obu tych koncepcji, transformując je do poziomu narzędzia strategicznego determinującego działalność przedsiębiorstw. Nastąpiła swego rodzaju epokowa zmiana w podejściu do biznesu - klasyczne twierdzenie Friedmana mówiące o tym, że „jedyną odpowiedzialnością biznesu jest pomnażanie zysków” zostało zastąpione twierdzeniem: „jedyną odpowiedzialnością biznesu jest budowa wartości” (Beckman i in.), czyli wyjście poza mierzenie zysków i budowa wartości przedsiębiorstw dla szerokiego wachlarza interesariuszy, zwłaszcza przedsiębiorstw uciążliwych ekologicznie, do których należą przedsiębiorstwa budowlane. Na obszarze Unii Europejskiej nastąpiło przyspieszenie, zarówno rozwoju koncepcji rozwoju zrównoważonego jak i CSR, po przyjęciu przez Komisję Europejską aktów prawnych podkreślających rolę i rangę obu tych koncepcji oraz działań z nimi związanych z punktu widzenia realizacji celów obowiązujących strategii rozwoju, początkowo Lizbońskiej, a następnie Europa 2020.

W kontekście powyższego, podejmowanie badań naukowych łączących zagadnienia rozwoju zrównoważonego z koncepcją CSR, po pierwsze - wpisuje się w nurt aktualnych problemów badawczych, a po drugie – uzupełnia lukę poznawczą w tym zakresie, gdyż brakowało kompleksowego opracowania na temat społecznej odpowiedzialności polskich przedsiębiorstw budowlanych, odpowiedzialnych za znaczną część zanieczyszczeń środowiskowych w kraju. Biorąc powyższe pod uwagę stwierdzam, że przyjęty obszar, skala i problem badawczy są uzasadnione.

3. Ocena merytoryczna rozprawy

Po przeczytaniu dysertacji doktorskiej już teraz mogę stwierdzić, że jest ona dobra merytorycznie, metodologicznie i warsztatowo. Właściwie trudno było dopatrzeć się jakichś istotnych uchybień, a te które wymieniam w dalszej części recenzji są naprawdę drobiazgami, które nie mają istotnego wpływu na wartość pracy.

Wobec prawidłowo zidentyfikowanej luki badawczej sformułowano:

- w postaci pytań 5 problemów badawczych (s. 9 dysertacji);
- cel główny „opracowanie modelu uwarunkowań wdrażania i realizacji zasad CSR w przedsiębiorstwach sektora budowlanego w Polsce”;
- 5 celów szczegółowych (s. 9 dysertacji);
- 2 cele praktyczne (s. 10 dysertacji);
- 6 hipotez badawczych (s. 10 dysertacji); prawie wszystkie hipotezy są właściwie sformułowane i korespondują z tematem pracy, za wyjątkiem pierwszej, która powinna być doprecyzowana przez wpisanie „Duże przedsiębiorstwa ... w zakresie CSR...”, bo w istniejącej formie nie wiadomo o jakie działania chodzi.

Cele i hipotezy są komplementarne wobec siebie oraz odpowiednie do tytułu dysertacji.

Dla realizacji celów pracy i weryfikacji hipotez przeprowadzono badania jakościowe, wykorzystując metody badawcze, które umożliwiły skwantyfikowanie otrzymanych wyników: *desk research*, sondaż diagnostyczny oraz wybrane techniki statystyczne i ekonometryczne, tabelaryczno-opisowe oraz graficzne. Wykorzystane metody są odpowiednie do zdiagnozowania i analizowania badanego zagadnienia. Mogą stanowić podstawę wnioskowania i uogólnień.

Nie należało jednak – według mnie – opisywać szczegółowo próby badawczej i metodologii we wstępie, bo nie tam się to omawia.

W rozdziale pierwszym syntetycznie i prawidłowo przedstawiono koncepcję rozwoju trwałego i zrównoważonego, wskazano wskaźniki zrównoważonego rozwoju służące ocenie i zarządzaniu sferą społeczną, gospodarczą i środowiskową oraz w sposób wystarczający scharakteryzowano instrumenty wdrażania postulatów rozwoju trwałego i zrównoważonego. Do tego rozdziału mam następujące uwagi:

- W tabeli 7 (s. 29) zatytułowanej „Dokumenty prawnomiędzynarodowe, ujmujące problematykę zrównoważonego rozwoju” doktorantka zapomniała o wpisaniu kilku istotnych dokumentów o randze międzynarodowej (np. Agendy 2030), opublikowanych po 2012 r., na którym to Autorka zakończyła wymienianie.

Wspomniana Agenda jest obecnie najważniejszym dokumentem światowym w zakresie rozwoju zrównoważonego.

- Po wspomnianej tabeli 7, Autorka dosłownie „przeskoczyła” do tematyki przedsiębiorstwa bez logicznego powiązania zagadnień makro- i mikroekonomicznych.
- Omawiając wskaźniki rozwoju trwałego i zrównoważonego nie wspomniała o mierniku syntetycznym SSI (w praktyce wypierającym te omówione w pracy), ani też o istotnej formie stosowania wskaźników tzw. presja-stan-reakcja, co sugeruje pewne luki w wiedzy na ten temat.

W rozdziale drugim syntetycznie scharakteryzowano zagadnienie społecznej odpowiedzialności biznesu w odniesieniu do koncepcji zarządzania przedsiębiorstwem, uwzględniając w opisie podmioty, obszary, korzyści i uwarunkowania CSR. Wypadało tylko – według mnie – w tytule rozdziału drugiego nawiązać do koncepcji rozwoju zrównoważonego i trwałego, by odpowiednio połączyć oba zagadnienia. Nie mam innych uwag merytorycznych do tego rozdziału.

W rozdziale trzecim właściwie scharakteryzowano sektor budowlany w Polsce, wskazując uwarunkowania jego funkcjonowania, wpływ budownictwa na społeczność i środowisko, negatywne zjawiska gospodarczo-społeczne w nim występujące, nowe wyzwania i trendy generujące zwiększenie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw budowlanych oraz jej obszary. Zauważyłam w omawianej części następujące niedociągnięcia:

- Stosowanie różnych przedziałów czasowych przy charakteryzowaniu sektora (na rysunkach i w tabelach były różne lata), bez wyjaśnienia przyczyn takiego postępowania.
- S. 90, tabela 14 – wymienione tam negatywne efekty oddziaływania działalności budowlanej podczas i po zakończeniu budowy na środowisko i społeczności lokalne powinny być uporządkowane według obszarów CSR (ekonomiczne, społeczne, środowiskowe). Zapomniano tu również o zaprezentowaniu wpływu na wodę.
- W podrozdziale 3.5 zatytułowanym „Wyzwania i trendy” w większości opisano bariery i problemy, a to nie to samo.
- Na rysunku 5 (s. 103) „Filary efektywności energetycznej” zabrakło kilku istotnych sposobów/narzędzi redukcji strat energii i efektywnego wykorzystywania energii (np.

inwestycji termomodernizacyjnych typu ocieplanie budynków, montowanie liczników/podzielników ciepła).

- S. 105 – wymienione tam elementy odpowiedzialności branży budowlanej powinny być przyporządkowane do odpowiednich obszarów CSR.
- S. 107 – tytuł tabeli 16 „Obowiązki przedsiębiorcy wobec różnych grup interesariuszy” powinien być uzupełniony o zwrot „...w zakresie BHP”, bo tylko tego typu są tam obowiązki.
- W zakresie odpowiedzialności za środowisko wypadało również uwzględnić obowiązek chronienia flory i fauny, bo brak takowej zawsze wzbudza ogromne emocje i protesty społeczne.

Generalnie jednak, treść tego rozdziału jest wystarczająca do potrzeb przeprowadzonych badań.

W rozdziale czwartym (empirycznym) prawidłowo przeanalizowano wyniki badań nt. wdrażania zasad i realizacji postulatów społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego, ze szczególnym uwzględnieniem form realizacji działań z zakresu CSR, motywacji i barier we wdrażaniu koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego, a także efektów z tym związanych. Wyciągnięto właściwe wnioski. Mam tylko jedną drobną uwagę. Mianowicie, w rozdziale 4.2, tabela 25 Autorka użyła pojęcia złożona strategia (z czego?), ale nie ma takiego pojęcia w zarządzaniu, dlatego proszę pamiętać o stosowaniu obowiązujących pojęć/precyzyjnych.

Wartością dodaną przy badaniu barier utrudniających wdrażanie CSR jest to, że polscy przedsiębiorcy budowlani obok znanych z literatury - takich jak brak czasu, brak wiedzy o korzyściach oraz brak instytucji wspierających i doradczych - wymienili dotychczas nie analizowane tj. potencjalny kryzys gospodarczy oraz trudną sytuację ekonomiczną firmy. Te dwie bariery przy ocenie średnich wartości wskazywano jako mniej istotne, za to analiza czynnikowa wykazała, że dla małych i średnich przedsiębiorstw są one kluczowe przy angażowaniu się w działania CSR, co zmienia dotychczasową rangę tych barier i powinno rzutować na dobieranie sposobów popularyzacji badanej koncepcji.

W analizie wyników badań ankietowych Autorka umiejętnie wykorzystała metody statystyczne i ekonometryczne, w tym skalę Likerta, eksploracyjną analizę czynnikową z rotacją Varimax, test sferyczności Barletta, współczynnik Kaisera-Majera, kryterium osypiska Cattela, test niezależności χ^2 , klasyczną analizę korespondencji, aby „zamienić” wyniki badań jakościowych pozyskanych z badań ankietowych na ilościowe. Umożliwiło to ich

uogólnienie, zrealizowanie celów pracy i zweryfikowanie przyjętych hipotez badawczych. Ponadto do oceny efektów wdrażania koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego wykorzystano mapę percepcji w analizie korespondencji między wielkością przedsiębiorstwa sektora budowlanego a oceną stopnia znaczenia efektów wizerunkowych i możliwości oddalenia w czasie bezpośrednich korzyści finansowych, a także mapę percepcji w analizie korespondencji między wielkością przedsiębiorstwa a opinią właścicieli i zarządzających firm sektora budowlanego czy działania w zakresie CSR postrzegają wyłącznie jako koszt, który nie spowoduje żadnych dodatkowych korzyści, dzięki temu zweryfikowała pozytywnie hipotezę 5 i 6.

W mojej opinii rozdział 4. jest najbardziej wartościowy, bo badania w nim przeprowadzone, nie tylko wykazały zgodność pewnych założeń i osiągnięć z wynikami przedstawianymi w literaturze przedmiotu, ale również ukazały kilka nowych dotąd nie prezentowanych.

W kolejnym rozdziale empirycznym – piątym – zaprezentowano modele wdrażania i realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego odpowiednio do ich rozmiarów i specyfiki, czyli przedsiębiorstw małych, średnich i dużych, co stanowi wartość dodaną recenzowanej rozprawy doktorskiej. Rozwiązania uzupełniono analizą stopni realizacji poszczególnych zasad CSR w badanych obszarach oraz wskazaniem korzyści i niekorzyści z wdrażania ich w przedsiębiorstwach budowlanych. Analiza i wnioski są właściwe.

Wartość rozprawy syntetycznie ujmują następujące zdania zawarte w dysertacji *„Rezultatem teoretycznym niniejszej rozprawy doktorskiej jest powstanie modeli wdrażania i realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego. Podstawowym efektem poznawczym pracy jest empiryczna weryfikacja różnic we wdrażaniu zasad CSR w zależności od wielkości podmiotu, pochodzenia kapitału, wysokości osiąganego obrotu oraz stażu na rynku. Rozprawa obok swych walorów poznawczych i naukowych stanowi też źródło danych dla firm funkcjonujących na rynku budowlanym, jak również dla podmiotów kreujących politykę ekologiczną, politykę gospodarczą i politykę społeczną w zakresie ograniczenia barier i zwiększenia zasięgu wdrażania przez polskie przedsiębiorstwa postulatów CSR”*(s. 235).

Reasumując, przeprowadzone badania umożliwiły Autorce zrealizowanie celów pracy i pozytywne zweryfikowanie prawie wszystkich przyjętych hipotez badawczych (tylko jedna została częściowo potwierdzona). Ponadto sformułowano rekomendacje dla praktyki gospodarczej, co nadaje pracy walory aplikacyjne.

Oprócz uwag podanych w treści, zwróciłam uwagę na uchybienia innego rodzaju, m.in. drobne potknięcia: interpunkcyjne (np. s.13, 77, 110), literowe (np. s. 36, 43), ortograficzne (np. s. 83 „sukcesyfny”, s. 88 „w zapobiegowaniu”), stylistyczne (np. s. 114 „zdecydowanie mniejsza” – czy może być niezdecydowanie mniejsza?).

Generalnie, pomimo wspomnianych uwag, praca jest merytorycznie bardzo dobra.

Autorka osiągnęła kilka efektów naukowych i aplikacyjnych w rozprawie. W mojej ocenie są to:

- znajomość zagadnienia oraz aktualnych problemów z zakresu społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw budowlanych w Polsce;
- osiągnięcie pewnych wyników badań wykraczających poza dotychczasowy stan wiedzy w zakresie CSR (wcześniej opisane),
- umiejętne, interdyscyplinarne łączenie wiedzy i metod badawczych z ekonomii, ekonomii zrównoważonego rozwoju, społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw/podmiotów, statystyki,
- umiejętność badań i syntetyzacji wyników,

Osiągnięte efekty pozwalają stwierdzić, że Autorka bardzo dobrze zna opisane zagadnienie, posiada nie tylko ogólną wiedzę teoretyczną z ekonomii, zwłaszcza w badanym zakresie, ale również umiejętność logicznego łączenia problemów, przyczyn i skutków, analizowania oraz wyciągania wniosków. Przedstawione wyniki mogą stanowić podstawę do pogłębionych badań w przyszłości.

W kontekście powyższych uwag i korzystając z uprawnień recenzenta proszę o odpowiedzi na następujące pytania:

- 1) Proszę przedstawić istotę wskaźnika SSI i spróbować porównać go z innymi miernikami syntetycznymi wymienionymi w pracy (zakres, wady, zalety).
- 2) Jaki postulat dla systemu edukacji formalnej można wysunąć biorąc pod uwagę wnioski z pracy na temat CSR oraz rozwoju trwałego i zrównoważonego.
- 3) Przyjmując, iż jest Pani decydem, proszę spróbować wskazać, jak przy ograniczonych możliwościach finansowych próbowałaby upowszechnić stosowanie CSR w mikro i małych firmach?

Uwagi końcowe

Wymienione drobne niedociągnięcia nie obniżają wartości merytorycznej rozprawy, która stanowi samodzielne, aktualne i bardzo wartościowe opracowanie Autorki. Przedstawione wyniki badań mają zarówno charakter teoretyczny (w pewnym sensie nowatorski w odniesieniu do barier wdrażania CSR), jak i wymiar aplikacyjny. Mogą one stanowić podstawę do dalszych badań naukowych.

Generalnie recenzowaną pracę oceniam wysoko i stwierdzam, że spełnia ona wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki Dz.U. z 2016 r. poz. 882 i 1311 ze zm.). Może być ona podstawą do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora nauk w dyscyplinie ekonomia. Wnoszę o przyjęcie pracy i dopuszczenie Pani mgr Małgorzaty Halaburda do publicznej obrony w Wyższej Szkole Bankowej w Poznaniu.

Barbara Kryk